

İran-ABD İlişkilerinde Tarihsel Dönüşümler ve Güncel Stratejik Yönelimler

Rahim CAVADBEYLİ (JAVADPOUR)¹

Öz: Bu makalede, İran ile Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) 1850'lerden itibaren başlayan ve Samuel Greene Wheeler Benjamin'in (1837-1914) itibarnamesini 11 Haziran 1883'de Nasireddin Şah'a takdim etmesiyle resmîyet bulan dostane ilişkileri ele alınarak, onların dostluk, ittifak ve zaman aşamasında baş veren ideolojik, siyasal ve ekonomik değişikliklerle düşmanlığa evrilen karşılıklı seyri incelenecektir. Bu ilişkilerin, William Morgan Shuster'in 1911'de İran'ın mali işlerine çekidüzen vermesi amacıyla İran tarafından davet edilmesi ve onun İran'daki 6-7 aylık faaliyetinin halk ve bazı siyasî gruplar tarafından oldukça iyi karşılanması, İngiltere ile Çar Rusya'sının nüfuz üzerine oldukça ağır ve dağıtıcı rekabetine karşı ABD'nin dengeleyici faktör olarak değerlendirilmesi fikrini güçlendirmiştir. Ancak buna karşın 1945'te Azerbaycan Özerk Milli Hükümetinin kan içinde boğulmasında ve 1953'de Dr. Musaddık Hükümetine karşı yapılan darbedeki rolü, ABD karşıtı fikrin alevlenmesi ile sonuçlanmıştır. ABD karşıtı yaklaşım, 1979 İslam devrimi ile had safhaya tırmanmış ve ABD Büyükelçiliğinin basılması ile iki ülke karşı karşıya gelmiş ve günümüzde de bu karşı durmalar artan tempoyla devam etmektedir. İki ülkenin güncel stratejik yönelimleri incelendiğinde, İran'ın dini rehberi Hameneli Seyyid Ali'nin ABD, İngiltere ve İsrail üçlüsünün baskıcı siyasetlerine karşı çıkış yolunu Asya üçlüsü, İran - Çin - Rusya ittifakında gördüğü tasvip ve tespit edilmektedir. Tabi burada İran ve Türk dünyasının bir bütün olarak, birlikte oynayacakları rol oldukça büyük önem arz eder. Bu üçlü ittifak, İran-ABD, genel olarak Asya-Atlantik arası ilişkileri etkileyen en önemli olay olarak günümüze damgasını vurmaktadır. Makalede açık kaynak taraması üzerinden pozitivist yaklaşımla yorumlayıcı yöntem kullanılmıştır.

Anahtar kelimeler: İran, Türk Dünyası, Amerika Birleşik Devletleri (ABD), İngiltere (UK), Rusya.

Historical Transformations and Current Strategic Orientations in Iran-USA Relations

Abstract: This article examines the friendly relations between Iran and the United States of America (USA) that began in the 1850s and were formalized when Samuel Greene Wheeler Benjamin (1837-1914) presented his credentials to Nasireddin Shah on June 11, 1883, and examines their mutual course, which evolved into hostility with ideological, political, and economic changes that led to friendship, alliance, and time. These relations were reinforced by the fact that William Morgan Shuster was invited by Iran in 1911 to regulate Iran's financial affairs and his 6-7 months of activity in Iran was very well received by the public and some political groups, and the idea of the United States as a balancing factor against the very heavy and distributive competition of Britain and Tsarist Russia over influence. However, her role in the bloodbath of the Azerbaijan Autonomous National Government in 1945 and in the coup against the Government of Dr. Mossadegh in 1953 resulted in the flaring of anti-American

¹ Dr., Uluslararası İlişkiler, Uluslararası Hukuk ve Siyasal Tarih alanında Bağımsız Araştırmacı ve Yazar, Ankara, Türkiye.
Eposta: rahimjavadbaily1@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3517-9085>

sentiment. The anti-American approach escalated with the 1979 Islamic revolution, and the two countries faced each other with the raid of the USA Embassy, and these oppositions continue to increase today. When the current strategic orientations of the two countries are examined, it is approved and determined that Khamenei Sayyid Ali, Iran's religious guide, sees the way out against the oppressive policies of the USA, UK and İsrail trio in the Asian trio, İran-China-Russia alliance. Of course, the role that İran and the Turkish world as a whole will play together is of great importance here. This triple alliance marks the present day as the most important event affecting İran-USA, Asia-Atlantic relations in general. In the article, the interpretive method was used with the positivist approach through open source scanning.

Key Words: İran, Turkic World, United States of America (USA), United Kingdom (UK), Russia.

Giriş

Soğuk Savaş sonrası (1990) İran-ABD ilişkilerine girmezden önce, iki ülkenin tarihi bağlamda kurulmuş olan ilişkilerine değinilmesinde yarar vardır. İran-ABD ilişkilerinin geçmişi 1850'lere dayanmaktadır. Bu ilişkiler, ABD'nin dönem dış işleri bakanı Jan Middleton Clinton'un, 28 Haziran 1850 tarihinde ABD'nin Osmanlı Büyükelçisi George P. Marsh'a mektup yazarak İran Kacar devleti ile karşılıklı tanınma, dostluk ve ticari ilişkilerin başlatmasına dair talimat vermesiyle başlamıştır (Tehran, 2021). Bu talimatın ardınca İstanbul Büyükelçisi İran tarafıyla görüşlere başlamıştır. İran resmileriyle yapılan görüşlerde karşılıklı Maslahatgüzarın (Charge d'affaires) gönderilmesi ve ticari antlaşmanın metni hazırlanmıştır. Kasım 1851'de hazırlanmış olan metne, ABD Kongresi tarafından eklenmiş olan ek bir madde yüzünden ilişkiler olumlu sonuçlanmamıştır. Bu görüşler İstanbul'da uzun bir süre devam ettikten sonra, ABD'nin dış işleri bakanlığı tarafından İran'a gönderilmiş olan resmi diplomat Samuel Greene Wheeler Benjamin'in (1837-1914) 11 Haziran 1883'de Nasireddin Şah'a takdim etmiş olduğu itibarnamesi ile resmi şekilde başlamıştır (USembassy, 2021). S. G. W. Benjamin, İran'ın o dönemki durumuna yönelik “İran ve İranlılar”² adında bir eserin de yazarı olarak bilinmektedir. Eser, o dönem İran'ın toplumsal, siyasi, ekonomik ve sağlık durumuyla ilgili oldukça değerli bilgi içermesinin yanı sıra İngiliz, Fransız ve genellikle Avrupalı diplomatlar arasında İran'la ilgili yaygın olan davranışa bağlı kalarak, Türk karşıtı Persliğin ön plana alınmasına yönelik Tevrat kaynaklı destanlara geniş yer vermiştir (Benjamin, 2021).

² Benjamin Samuel Greene Wheeler, İran'da tanınan adıyla Youel Benjamin Mirza (Mirza, 2009), 1837'de ailesinin Amerikalı misyonierler olduğu Yunanistan'ın Argos kentinde doğmuştur. Osmanlı'nın İzmir kentindeki İngiliz Koleji'nde ve Massachusetts'in Williamstown kentindeki Williams Koleji'nde eğitim görmüştür. Hem hukuk hem de sanat, ayrıca denizcilik eğitimi alarak 1859'da Williams Koleji'nden mezun olmuştur. İlk kitabı Abraham Lincoln'ün Ölümü Üzerine Övgü, Lincoln'ün 1865'teki suikastına yanıt olarak ortaya çıkmıştır. 1883'te Başkan Chester A. Arthur tarafından ilk Amerika Birleşik Devletleri'nin İran elçisi olarak atanmıştır. Görevi iki yıl sürmüştür. Bu süre zarfında, özellikle yabancı toprak mülkiyeti konusundaki anlaşmazlıkları çözdü ve ekstraterritorial/Bölge dışı uygulamalar için bir kod oluşturulmasına yardımcı oldu. New Orleans'taki bir sergide İran ürünlerinin sergilenmesi nedeniyle onur ödülüne layık görülmüştür. İran'daki Amerikan elçisi görevinden ayrıldıktan sonra, “The Story of Persia” adlı eserini yayınlamıştır. Benjamin, 1914'te Burlington, Vermont'taki evinde ölmüştür. “The Story of Persia” ve daha sonra “Iran and the Iranians” adlı eseri, 265 sayfada ilk defa New York ve Londra'da GP Putnam'ın Oğulları tarafından 1887 yılında yayınlanmıştır (Mirza, 2009) (Hart, 2011).

20. yüzyılın başlarında ABD’ni İran’daki siyasi ve kısmen de iktisadi faaliyetlerini sürdüren sıradan bir ülke olmaktan çıkaran ve diğer siyasi ve ticari rakipler önünde dikkatleri üzerine çeken olay, İran Kacar devleti tarafından mali işlere çeki düzen verilmesi için ABD vatandaşı ekonomi uzmanı William Morgan Shuster’in (1877-1960) Mali ve Gümrük işlerinin başına getirilmesi olmuştur. W. M. Shuster, 12 Mayıs 1911’de İran devletinin resmi daveti üzerine bir heyetle İran’a gelmiştir. Bu resmi davet ve Shuster’in davete icabeten İran’a gelişi, ilk başta İngiltere ile Çar Rusya’sını ciddi şekilde rahatsız etmiştir. Çünkü bu iki devlet, İran devletini umursamadan gizli şekilde imzalamış oldukları “1907 İran’ı Taksim Antlaşması” ile ülkeyi kendi aralarında nüfuz bölgesine bölmüşlerdir. Buna göre de ABD’li resmi bir heyettin ülkeye davet edilmesini iyi niyetle karşılamadılar ve sonuçta Shuster, 6 ay faaliyetten sonra 11 Ocak 1912’de İran’ı terk etmek zorunda kalmıştır. Bu Shuster olayı, ABD’nin İran’daki siyasi ve özellikle kamu diplomasisi açısından halk arasında oldukça etkili olmuştur. Shuster olayının toplum arasında böyle etkin olmasının esas nedeni İngiltere ile Çar Rusya’sının karşılıklı rekabetinden doğan müdahaleler ve bazı dönem reformistlerinin ABD’nin dengeleyecek faktör olarak işe dâhil edilmesine dair olumlu yaklaşımlarından kaynaklanıyordu. O dönem Babi olarak anılan Bahailerin Shuster olayından daha çok faydalanma çabaları diğer etmen faktörlerden biri idi. Bahailer, Türk egemenliğine karşı güç edinmek için İngiltere’nin yanı sıra ABD’nin gücünü kullanmayı amaç edinmiş ve bu alanda oldukça ciddi faaliyetlerde bulunmuştur. Fatime Sadat Celali Çime, Shuster başkanlığındaki Amerikan heyeti ile ilgili çalışmasında, Shuster’in toplumsal diplomasi açısından oldukça etkin olmasının en önemli sebebinin İngiltere-Rusya rekabeti ve Bahailerin ABD desteği ile güç edinme niyetlerinin etkin faktör olduğuna değinmiştir (Çime, 1388/2009).

Başka bir ifade ile İran-ABD ilişkileri kurulduğundan beri Rusya-İngiltere arasındaki ağır rekabet sahnesinin gölgesinde ve etkisinde devam etmiş, bir türlü bu gölge etkisinden bağımsız ele alınması mümkün olmamıştır.³ Defalarca buna teşebbüs gösterilmiş olsa da sonunda her iki taraf, eski müttefikini tercih etmek zorunda kalmıştır. Ancak son dönem İran’ın dini rehberi Hameneli Seyyid Ali, ortaya koymuş olduğu İran-Çin-Rusya üçlü ittifak tezi ile ABD’ni İngiltere’den bağımsız karar almaya zorlamaktadır. Çünkü İngiltere, 17., 18., özellikle 19. yüzyıldan beri hem İran, hem Rusya hem de Çin ile var olan tarihi bağları üzerinden istenilen

³ Hâlâ bu gölge etkisi devam ederek, İran-ABD ilişkilerinin bağımsız şekilde ele alınmasını zorlaştırmaktadır. ABD İngiltere’den, İran ise Rusya’dan bağımsız bir ilişki türü oluşturmakta zorlanmaktadır.

bir türde bu üçlü içinde etkinliğini korumayı başaracaktır, oyun dışı kalan ABD ise bu arada İran ile ilgili tek başına karar kabul etmek zorundadır.

Yeri gelmişken kaydedilmelidir ki, Hameneli Seyyid Ali'nin esas amacı, ABD ve İngiltere'nin bölgeye yönelik ortak paydaşlığını, ortak faaliyetlerini mümkün kadar zayıflatmak, aralarının geniş biçimde açılmasını sağlamak ve nihayet sekteye uğratmakla birbirinden tecrit edilmiş şekilde muhatap almaktır.

1979 İran İslam Devrimi ve İran-ABD İlişkileri

1979 devrimi ve hemen ardınca baş veren ardışık olaylar İran-ABD arası ilişkilerin dönüm noktası olarak bilinmektedir. Tahran'da 4 Kasım 1979 tarihinde gerçekleşen ABD Büyükelçiliği baskını ve o esnada içeride bulunan 52 kişinin tam 444 gün boyunca rehin tutulması, pek çok açıdan dikkate değer bir olaydır. Bu süreçte, krizin çözümüne dair girişim, ABD tarafından tek taraflı olarak Uluslararası Adalet Divanı'na taşınarak hukuki bir boyut kazanmıştır. Divan'ın söz konusu uyuşmazlıkla ilgili olarak verdiği karar, hem kararın içeriği hem de ihtilafın çözümüne olan etkileri yönüyle ciddi tartışmalara yol açmıştır. Bu süreci müteakiben ABD'nin gerçekleştirdiği ve başarısızlıkla sonuçlanan kurtarma operasyonu (Darbe ve Askeri müdahale girişimi), İran–Irak Savaşı'nın başlaması, İslam Konferansı ve Sosyalist Enternasyonal Heyeti'nin çözüm çabaları, krizin Cezayir'in arabuluculuk faaliyetleri ile çözüme ulaştırılması ve Demokrat partili Başkan Carter'ın seçimleri, söz konusu krizin olumsuz etkisiyle Cumhuriyetçi Ronald Reagan'a karşı kaybetmesi gibi, önemli gelişmeleri barındırmaktadır (Armaoğlu, 2007, s. 759-760).

Her ne kadar 1979 krizi kadar uzun süreli ve kapsamlı olmasa da, ABD ile İran arasında geçmiş dönemlerde de diplomatik temsilciliklere ilişkin çeşitli sorunların ortaya çıktığı görülmektedir. Bu olayla ilgili Ergüven Sarp şu bilgiyi aktarmaktadır: *“Bunların en önemlisi, 1935 yılında ABD’de gerçekleşen Gaffar Celâl olayıdır. İran Ortaelçisi Gaffar Celâl’in aracı, hız sınırını aştığı gerekçesiyle durdurulmuş ve aracın içerisinde bulunanlar gözaltına alınmak istenmiştir. Ortaelçinin bu duruma direnmesi esnasında, polis memuru, boğazından tutularak saldırıya uğramıştır. Olayların sonucunda Ortaelçi kelepçelenerek araçta bulunan şahıslar ile beraber polis karakoluna götürülmüş, karakolda ise derhal serbest bırakılmıştır. Durumu protesto eden İran’a karşı ABD, yaşananlardan üzüntü duyulduğunu belirtmiş, ancak diplomatik ayrıcalıkların, gönderen devletin kanunlarına titiz bir saygı göstermek gerekliliğini doğurduğunun altını çizmiştir. Buna karşılıklı İran, ABD’de bulunan misyonunu kapatmış ve*

Gaffar Celal dâhil olmak üzere, tüm diplomasi temsilcilerini geri çağırmıştır” (Ergüven, 2008, s. 104).

1941 yılından itibaren, İran’ı baskıcı bir anlayışla yönetmekte olan Şah Muhammed Rıza Pehlevi’nin iktidarı, 1973’te yaşanan petrol kriziyle zayıflamaya başlamıştır. Bununla ilgili F. Armaoğlu şöyle der: *“Bu dönemde hızlı bir biçimde artan petrol fiyatları iki önemli sonucun ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bunlardan birincisi, ülkede meydana gelen zenginleşme nedeniyle Şah’ın, Batı ve özellikle ABD ile yakınlaşma girişimlerini hızlandırması, ikinci önemli sonuç ise, gelişen sanayileşme ve şehirleşme ile beraber şehirlerde ortaya çıkan işsiz kesim ve hızla yükselen enflasyon oranı olarak gerçekleşmiştir*” (Armaoğlu, 2007, s. 750-751). Oral Sander, İran’ın ABD’ye yakınlaşmasının diğer bir nedeni olarak, ülkenin iki bin km. uzunluğunda ortak bir sınıra sahip olduğu Sovyetler Birliği’nden çekinmesini gösterir (Sander, 2001, s. 553). Fahir Armaoğlu, Oral Sander ve diğer birçok araştırmacı tarafından devrimin baş vermesiyle ilgili iç faktör olarak ileri sürmüş oldukları nedenlerin yanı sıra en önemli iki başak etmen de mevcut olmuştur; Bunlardan biri Türk karşıtı, Türklüğü inkâra esaslanan Yapay Pers kimliğinin devlet tarafından ön plana alınması ve ikincisi ise Seküler değerlerin doğrudan İslam değerlerine karşı kullanılması olmuştur. Her iki etmen İslami değerler formülünde tezahür etmiştir.

İran’ın kısa sürede petrol gelirlerinden elde ettiği ekonomik refah, yukarıda değinilen sorunları da beraberinde getirmiştir. Öte yandan, ülkenin hızlı bir biçimde Batı dünyasına yönelmesi, toplumun geniş kesimlerinde ciddi bir huzursuzluğa yol açmıştır. Bu gelişmeler karşısında Şah yönetimi, politikalarını iki ana eksen etrafında yeniden şekillendirmiştir. Bunlardan ilki, toplumsal muhalefetin yükselişine karşılık, rejime sadık çevrelere ayrıcalıklı ekonomik imkânlar sunma stratejisidir. Ergüven, Şah’ın kendi çevresine tanıdığı bu ayrıcalık hatta şöyle der: *“...Bu girişim, Şah’ın saflarını güçlendirmekten daha çok, kendisine karşı olan muhalefetin hızla artmasına neden oldu. Bu politikanın devamı olarak Şah, muhalifleri gizli istihbarat teşkilatı SAVAK tarafından yürütülen baskı rejimi ile etkisiz kılmayı denedi. Bu politikaların sonucu Şah’ın beklediği gibi olmadı ve rejime karşı muhalefetin ayaklanmaya dönüşmesi, 1978 yılında Kum şehrinde gerçekleşti. Söz konusu ayaklanma hızlı bir biçimde tüm İran’a yayıldı ve bunun sonucunda 1978 yılında hükûmet kuvvetleri ile halk arasındaki çatışmalarda çok sayı da ölenler oldu*” (Ergüven, 2008, s. 105).

Başlangıçta ayaklanmalar, aşırı sağcı gruplarla birlikte özellikle petrol sahalarında örgütlenen ve faaliyetlerini bu bölgelerde yoğunlaştıran sol hareketler tarafından başlatılmıştır. Ancak

ilerleyen süreçte, Ayetullah Humeyni öncülüğünde şekillenen Müslüman Gelenekçi Hareket, toplumsal muhalefetin çeşitli unsurlarını kendi bünyesinde toplamayı başarmıştır. Humeyni, Şah'a karşı olan muhalefeti dolayısıyla önce Türkiye'ye daha sonra Irak'a iltica etmek zorunda kalmış ve 1963 yılından beri bu ülkelerde bulunmaktaydı. 1978 yılında İran'da ayaklanmalar baş gösterdiğinde, kitleler üzerinde önemli bir etkisi olan bu lider, İran'ın isteği üzerine Irak'tan çıkarıldı ve sürgün hayatına Paris'te devam etmeye başladı. Bu tarihten, İran'a döndüğü tarih olan 1 Şubat 1979'a kadar, muhalif hareketi buradan örgütledi (Armaoğlu, 2007, s. 451). Toplumsal muhalefetin yaygınlaşıp şekil değiştirerek İran'ın neredeyse tümünde ayaklanmaya dönüşmesi ve yabancılara yönelik eylemlerin artış göstermesi sonucunda, batılı devletlerin Büyükelçileri, vatandaşlarına ülkeyi terk etmeleri konusunda uyarılarda bulunmaya başladılar. ABD Hükûmeti ise, uçak gemisini de içeren bir filoyu Hint Okyanusu'na gönderdiğini açıkladı (Ergüven, 2008, s. 106).

Süreç ilerlerken Şah, baskıcı yönetim anlayışında bir değişikliğe giderek ardı ardına ılımlı hükûmetlerin kurulmasına olanak tanımıştır. Ancak bu hükûmetlerin hiçbiri devam eden toplumsal ayaklanmayı durdurmayı başaramamıştır. Nihayetinde, 16 Ocak 1979 tarihinde Şah, ülkeyi terk etmek zorunda kalmıştır. Bu gelişmeyi takiben, 1963 yılından bu yana sürgün hayatı süren Ayetullah Humeyni, 1 Şubat 1979'da İran'a dönmüş ve Tahran'da yaklaşık üç milyon kişi tarafından büyük bir coşkuyla karşılanmıştır. Halk desteğini arkasına alan Humeyni, derhal siyasi faaliyetlerine başlamış; 30-31 Mart tarihlerinde düzenlenen referandum sonucunda İran İslam Cumhuriyeti resmen ilan edilmiştir. Aynı yılın Aralık ayında ise Humeyni'nin öncülüğünde hazırlanan ve onun fikrî çerçevesine uygun biçimde oluşturulan Anayasa taslağı halk oylamasıyla kabul edilmiştir. Bu yeni Anayasa ile Humeyni, geniş yetkilerle donatılmış ve Cumhurbaşkanı'nı görevden alma yetkisini de içeren "Vilayet-i Fakih" sıfatıyla devletin en yüksek otoritesi konumuna gelmiştir (Ergüven, 2008, s. 107).

Şah, öncelikle Mısır'a gitmiş, buradan sonra Fas'a, Bahama Adaları'na ve Panama'ya geçmiş; kanser tedavisi için gittiği ABD'den döndükten sonra, 27 Temmuz 1980'de Kahire'de ölmüştür. Eski rejimin taraftarı olmakla suçlanan birçok insan Devrim Muhafızları tarafından tutuklanıp, hukukiliği tartışmalı olan mahkemelerde yargılanarak idam edilmiştir. Uluslararası Af Örgütü'ne göre, 1981 yılının Haziran – Ekim döneminde 1800 kişi, 1979 yılının şubat ayından 1981 yılına kadar ise 3500 kişi bu şekilde hayatını kaybetmiştir (Armaoğlu, 2007, s. 454).

ABD Tahran Büyükelçiliği baskının yaşanmasında önem taşıyan bir diğer husus ise, Humeyni'nin toplumsal muhalefetin yaygınlaşmasından itibaren başlayan ve İran'a ayak basması ile şiddetini artıran açıklamalarıdır. Kendisinin İran halkı üzerindeki etkisi göz önüne alındığında bu açıklamaların önemi daha iyi anlaşılır bir hale gelir. Oral Sander'in de vurgu yaptığı gibi yeni rejimin kurulması aşamasında Humeyni'nin açıklamaları ve İslam dünyasına dair vermiş olduğu mesajlar, İran sınırlarını aşmış ve tüm İslam Dünyasına yönelik bir hal almıştır (Sander, 2001, s. 553).

Bu gelişmelerin bir yansıması olarak, 1979 yılının Eylül ve Ekim aylarında Irak, Kuveyt, Bahreyn ve Suudi Arabistan'da çeşitli isyan ve karışıklıklar meydana gelmiştir. Bu olaylar arasında en fazla dikkat çeken hadise ise, 20 Kasım 1979 tarihinde radikal eğilimli bir grubun Kâbe'yi işgal etmesi olmuştur. Sayıları yaklaşık iki yüz elli kişiyi bulan grup, kutsal mekâna zarar verme ihtimali göz önünde bulundurularak, eylemin ilk aşamasında güvenlik güçleri tarafından doğrudan müdahaleye maruz bırakılmamıştır. Yaklaşık iki hafta süren kuşatmanın ardından, yetmiş beş kişi çatışmalarda hayatını kaybederken, yüz yetmiş kişi ise sağ olarak yakalanmıştır. Sağ olarak ele geçirilen bu kişiler, daha sonra tamamıyla idam edilmiştir (Armaoğlu, 2007, s. 758).⁴

Bu unsurların hazırladığı ortamda, Büyükelçilik baskınının gerçekleşmesine sebebiyet veren gelişme ise, Şah'ın, tedavi amacıyla ABD'ye kabul edildiği tarih olan 1 Kasım'da, İran Başbakanı Tebrizli Dr. Bazargan ve İran Dışişleri Bakanı aslen Kazvinli olan Yazdi ile ABD Başkanı Carter'ın Ulusal Güvenlik Danışmanı Zbigniew Brzezinski'nin, Cezayir'de bir araya gelmeleri ve bu gelişmenin basına yansıması olmuştur. Söz konusu gelişme, 4 Kasım 1979'da ABD Büyükelçiliği'nin işgali ile sonuçlanan gösterilerin yapılmasına neden olmuştur (Ergüven, 2008, s. 108). Burada değinilen üçlü görüş aslında Muhammed Rıza Şah'ın özel uçağının ABD'ye oturmasına Carter'den izin alan ve ardınca Henry Alfred Kissinger (1923-2023), John Jay McCloy (1895-1989) gibi mali cihetten oldukça etkin olan Uluslararası J. P. Morgan Chase Bankasının sahiplerinin, Şah'ın ablası Eşref Pehlevi (1919-2016) ile beraber toplantı geçirmeleri ve "*İran'da devrim içi devrimin planlandığı*" iddia edilen bu toplantıya ev sahipliği yapan David Rockefeller'in (1915-2017) işe müdahil olmaları olmuştur. Büyükelçilik Baskını, bu görüşte planlanmış olan devrim içi devrime karşı profilaktik tedbir gibi de değerlendirilebilir.

⁴ Bu olaylarda gayri Müslim, Fransız kökenli özel kuvvetler kullanılmıştır, konumuz olmadığından dolayı üzerinde durulmuyor.

Büyükelçilik baskını ile ilgili son dönemlerde daha çok tartışılan diğer bir mesele de, ABD'nin Demokrat Başkanı Carter'e karşı Cumhuriyetçi Ronald Reagan ile İslam Devrim içi Plütokratik oligarşinin tezgâhladığına dair geniş bilgilerin olmasıdır. Buna örnek olarak 'The New York Times' gazetesinin 29 Aralık 2019 tarihli konuyla ilgili yayınladığı röportajı gösterebiliriz. Burada J. P. Morgan Chase Bankasının sahibi David Rockefeller'in Demokrat Başkanı Carter'ı aldatarak Şah'ın ABD'ye götürülmesi ile Rehin krizine start verildiği ileri sürülmüş ve oldukça detaylı bilgiler aktarılmıştır (Kirkpatrick, 2019).

Ergüven, Elçiliğin ele geçirilmesini şöyle anlatır: “4 Kasım sabahı, üç bin kişinin katıldığı ABD Tahran Büyükelçiliği yakınında düzenlenen protesto eylemi esnasında, sayıları yüzü bulan silahlı bir grup, Büyükelçiliğe saldırıda bulunmuştur. Bahçeye açılan kapıdan kolayca giren grup, Büyükelçiliğin en alt katında bulunan arşiv dairesinden binaya girişi sağlamış ve birkaç saat içerisinde tüm binaların kontrolünü ele geçirmiştir. Söz konusu grup kendilerine ‘İmam’ın Politikası Taraftarı Müslüman Öğrenciler’ adını vermiştir” (Ergüven, 2008, s. 110).

Bahsi geçen saldırılar yalnızca ABD'nin Tahran Büyükelçiliği ile sınırlı kalmamış, 5 Kasım sabahı ABD'nin Tebriz ve Şiraz Konsoloslukları da hedef alınmıştır. Ancak, bu konsolosluklar 14 Şubat tarihinde gerçekleşen önceki saldırıların ardından tahliye edilmiş olduğu için, burada herhangi bir rehin alma vakası yaşanmamıştır. Aynı gün gerçekleştirilen bu saldırılar sırasında, İran güvenlik güçlerinin yeterli önlem almadığı bir kez daha görülmüştür. Öte yandan, 5 Kasım tarihinde İngiltere'nin Tahran Büyükelçiliği de bir saldırıya uğramış, ancak işgalciler kısa bir süre içinde binadan uzaklaştırılmıştır. Bu olaydan bir gün sonra ise, Irak'ın Kirmanşah Konsolosluğu'na yönelik bir başka saldırı gerçekleştirilmiş, fakat Ayetullah Humeyni'nin doğrudan talimatı doğrultusunda bu eylem herhangi bir can kaybına veya maddi hasara yol açmadan sona erdirilmiştir. Ergüven, SSCB Büyük Elçiliğine olan saldırıyı ise şöyle anlatır: “1 Ocak 1980 tarihinde ise, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği Tahran Büyükelçiliği'ne karşı gerçekleştirilen saldırı, İran kolluk kuvvetlerinin gerekli önlemleri alması üzerine kısa süre içerisinde son bulmuştur” (Ergüven, 2008, s. 110).

İran'ın, Şah'ın iadesi ve Amerikan bankalarında bulunan varlıklarının serbest bırakılması yolundaki ciddi ısrarı nedeniyle sular bir türlü durulmadı. ABD, bunun üzerine mevcut uyuşmazlığı Uluslararası Divan'a taşımasına bakılmaksızın, kuvvet kullanma yolunu tercih etti. Armaoğlu, ABD'nin kuvvet kullanmasını şöyle anlatır: “24 Nisan'da Umman Deniz'inden havalanan sekiz helikopter, doksan kişiden oluşan ekibi, Tahran'a dört yüz km. mesafede bir noktaya indirirken, kum fırtınası nedeniyle iki helikopter arızalandı ve iniş yapmak zorunda

kaldı. İniş sırasında helikopterlerle çarpışan bir uçak düştü. Bunun sonucunda sekiz Amerikalı asker öldü, beşi yaralandı. Bu gelişmenin ardından askerler operasyona başlamadan geri çekildi” (Armaoğlu, 2007, s. 760).

Her ne kadar ilgili operasyon başarısızlıkla sonuçlanmış olsa da, bu gelişme uluslararası kamuoyunun dikkatini rehine krizine yöneltmiştir. Krizin barışçıl yollarla çözülebilmesi adına ardı ardına çeşitli diplomatik girişimlerde bulunulmuştur. İslam İş Birliği Teşkilatının 25-29 Ocak 1981 tarihinde Mekke/Taif’te düzenlenen Konferansı, gerçekleştirilen bu müdahaleyi bir saldırı olarak nitelendirmenin yanı sıra, İran’a rehinelere serbest bırakma çağrısında da bulunmuştur. Öte yandan Avrupa Ekonomik Topluluğu ise, üye devletlerine İran’a yönelik uygulanan ekonomik yaptırımların daha da sertleştirilmesi yönünde çağrı yapmıştır. Avusturya Cumhurbaşkanı Dr. Bruno Kreisky, İsveç Sosyalist Parti lideri Olaf Palme ve İspanya Sosyalist Parti lideri Felipe Gonzales’ten oluşan Sosyalist Enternasyonal Heyeti, Tahran’a yaptığı ziyarette söz konusu krizi sonlandırmaya çalıştı (Ergüven, 2008, s. 111). Rehine krizinin beklenmedik bir şekilde uzaması ve gerçekleştirilen askerî müdahalenin başarısızlıkla sonuçlanması, ABD kamuoyunda ciddi tepki ve hoşnutsuzluk yaratmıştır. Bu olumsuz duygular, özellikle yabancı düşmanlığına kadar varan tepkilere yol açmış ve sonuç olarak, başkanlık seçimlerinde önemli bir etki yaratmıştır. Bu durum, Demokrat Parti’nin adayı Jimmy Carter’ın görevini Cumhuriyetçi rakibi Ronald Reagan’a devretmesine sebep olmuştur (Armaoğlu, 2007, s. 760).

Dünya kamuoyunun dikkatini uzun süre üzerine çeken bu kriz, İran-İrak Savaşı’nın patlak vermesiyle ve İran’ın katı politikasında yaşanan değişikliklerle çözüm aşamasına doğru evrilmiştir. Bu çözüm süreci, Cezayir’in öncülüğünde başlatılan arabuluculuk girişimiyle sonuçlanmıştır. ABD, İran’a ait banka hesaplarındaki dondurulmuş varlıkların serbest bırakılmasını kabul ettikten sonra, 444 gün boyunca rehin tutulan 52 ABD vatandaşı, Ronald Reagan’ın başkanlık görevine başlamasından sadece birkaç dakika sonra serbest bırakılmıştır (Armaoğlu, 2007, s. 760). Burada kaydedilmelidir ki, merhum Armaoğlu’nun söylediği gibi rehine krizinde İran’a ait dondurulmuş varlıkların hepsi değil, sadece küçük bir kısmı, yani 3 milyar doları serbest bırakılmıştır. Bu şekilde söz konusu uyuşmazlık, uzun bir sürecin ardından geçici olarak çözüme kavuşmuştur.

Önce de değinildiği gibi ‘İran’ı nüfuz bölgelerine bölme’ mahiyetinde olan 1907, 1915, 1919, 1921 ve 1927 antlaşmalarındaki, İngiltere ile Rusya’ya İran’a müdahale hakkı tanıyan maddelerin kabul edilmesi, ülkeyi bu iki emperyalist gücün etkisi altına bırakmıştır. Devlet

olarak yeni kurulmakta olan İslam devriminin, ülkeyi bağımsız kılabilmesi, bu emperyalist güçlere müdahale hakkı tanıyan antlaşmalardaki maddelerin mevcut paktlardan feshedip etmeyeceğine büyük oranda bağlıydı.

Bu paktlarda ülkeye müdahale hakkı tanıyan maddelerin feshiyle ilgili Tayyar Arı şu bilgiyi aktarmaktadır: “1979 Şubat’ında İran, ABD’nin doğal müttefikliği konumuna son vererek, ilişkilerin bundan böyle eşitlik ilkesi çerçevesinde yürütüleceğini açıklamıştır. İran’ın yeni dış politikası ‘Bağılantısızlık’ temeline oturtulacaktı. Bu doğrultuda yapılan ilk iş, 12 Mart 1979’da İran’ın CENTO’dan ayrılmasını açıklamak olmuştur. Böylece soğuk savaş döneminde ABD’nin Sovyet yayılmasına karşı kurmuş olduğu ‘Yeşil Kuşak’ Projesinin önemli bir halkası tarihe karışmış oldu. 3 Kasım 1979’da ise hem 1959 tarihli ABD-İran Savunma Antlaşması’nın feshedildiğini ve hem de 1921 tarihli Sovyet-İran Dostluk Antlaşmasının 5. ve 6. maddelerinin tek taraflı olarak iptal edildiğini açıklamıştır. Ertesi günü bir grup öğrencinin Tahran’daki ABD Büyükelçiliğini basarak elçilik görevlilerini rehin almaları ile başlayan ve 444 gün sürecektir Rehinler Krizi başlamış oldu. Böylece İran İhtilali, bölgesel ve dünya dengelerini sarsacak bir mahiyet aldı. ABD, bölgedeki önemli bir müttefikini ve buradaki milyarlarca dolarla ifade edilen menfaatlerini kaybetti” (Arı, 2004, s. 546). Tayyar Arı, konuyla ilgili şöyle devam eder: “İran, Sovyetlere de yanaşmadı, Sovyetlerle de var olan Dostluk Antlaşması’nı feshetti. Daha genel bir ifade ile Batı’nın İran’daki menfaatleri sona erdi veya en azından şimdilik, bu menfaatleri temini eskisi kadar kolay olmayacaktır” (Arı, 2004, s. 547).

Devrim sonrası Ayetullah Humeyni tarafından İngiltere ile SSCB’nin askeri müdahalesine olanak sağlayan 1921 tarihli Sovyet-İran Dostluk Antlaşmasının 5. ve 6. maddelerinin tek taraflı olarak iptal edilmesine dair kararları, İran’ın Pehlevilerle uğramış olduğu sömürgecilik dönemini bitirme azminin ortaya konulmasına yönelik oluşmuş olan olanaklar büyük önem arz eder. Ancak bu feshedilmesi hayati önem taşıyan kararların yanı sıra Pehlevi dönemi büyük cinayetlerle tahmil edilmiş ve Meşrutiyet Anayasasına taban tabana ters düşen yönetmeliklerle halka ve devlete resmi ve zorunlu devlet dili olarak dayatılmış olan Fars dilinin, İran İslam Cumhuriyeti’nin 1980’de kabul etmiş olduğu Anayasanın 15. maddesi ile hukukî statü kazandırılması ve Türkçeyi gayri resmi ve dolayısıyla mahkum dil olarak nitelendirmesi, millet-devlet kimliği zemininde ülkenin asli kurucu unsuru olan Türklere karşı bu sömürgeciliğin dolayısıyla devamına neden olmuştur (Javadpour, 2020, s. 121-123).

8 yıllık İran-İrak savaşında ABD tamamen Saddam Hüseyin tarafında durmuş ve İran’a karşı uygulamış olduğu yaptırımlarını sürdürmüştür ve savaş sonunda 1988 yılında iki kez Basra

körfezi üzerinden İran'a askeri müdahalede bulunmuştur. Hatta bir kez İran'ın sivil uçağını bile vurarak düşürmüştür. ABD'den yıllarca milyar dolarlarla alınmış olan silah ve sürsatların yedek parçalarının ABD tarafından uygulanan yaptırım nedeniyle ithali durdurulmuş ve İran, bu yedek parçalarını temin etmek için kara pazara girmek zorunda kalmıştır. Kara Pazar ise hem fiyatların tavan yaptığı bir ortam hem de İslam devriminden ve İslami birlik ve bütünlükten bahseden bir devlet için haysiyet meselesiydi. Diğer taraftan da devletin içinde yuvalanmış olan, sonralar reformist olarak tanımlanan Türk İslam karşıtı Küreselci Plütokratik Oligarşinin birer devamı olan Hüccet'ül-İslam Haşimi Refsencani ve çevresinin devlet içinde en etkin konuma gelmesine sebebiyet veren olayların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bunların her biri ayrı ayrılıkta ele alınması gerekmektedir.

1985'de Pehlevi dönemi İran İstihbaratı SAVAK (Sazeman'e Ettelaat ve Amniyat'e Keshvar) görevlisi Ferehmend, Arabistanlı ünlü Silah kaçakçısı Adnan Kaşıkçı (2018'de İstanbul'da öldürülen Cemal Kaşıkçı'nın Amcası) ABD tarafından Muhsin Kengerli üzerinden Hüccet'ül-İslam Haşimi Refsencani'ye gelerek Lübnan'da rehin götürülmüş yedi ABD'linin bırakılması karşılığında yedek parçaların elde edilmesine izin verileceği belirtilmiştir. Hüccet'ül-İslam Haşimi Refsencani, eski Pehlevi kalıntısı SAVAK mensubu Ferehmend ve ünlü kaçakçı Adnan Kaşıkçı arasında geçirilen konuşmalardan sonra ödenen yüklü miktarda para karşılığında ve Lübnan'daki ABD'li rehlinlerin bırakılmasıyla bu sevkiyat İsrail üzerinden yapılmıştır. Birkaç kez devam eden bu sevkiyat 20 Ağustos 1985'den başlayarak 4 Mart 1987'ye kadar devam etmiştir. Cumhuriyetçi Ronald Wilson Reagan'ın (1911-2004) Cumhurbaşkanlığı döneminde (1981-1989) baş veren bu olay '*İran Git*', '*McFarlane*' ve '*İran Contra*' olayı olarak tarihe düşmüştür. Olayın birer parçası olan Muhsin Kengerli'nin McFarlane süreci ile ilgili ölümünden sonra yayınlanması şartıyla vermiş olduğu röportajda geniş bilgiler bulunmaktadır (Bastani, 2020). ABD cumhurbaşkanı Ronald Wilson Reagan hükümetinin İran Contra-İran Git olayından esas maksadı İran'da devlet olarak kurulmuş olan İslam Devrimini, ileri sürmüş olduğu kendi ilkeleri üzerinden samimiyetinin sorgulanacak duruma düşürülmesi, hükümet içindeki Küreselci Plütokratik Oligarşinin birer devamı olan kanatın etkin konuma getirilmesini sağlamak, Kongre tarafından desteğin verilmesi yasaklanmış olan, İran devrimini destekleyen Nikaragua resmi hükümetine karşı ayaklanmış olan silahlılara İran'dan alınacak paranın gönderilmesiyle desteğin devam ettirilmesini temin etmek ve buna benzer birçok faktörleri sayabiliriz (Javadpour, 2020, s. 231).

Irak'la sürdürülen savaş uzadıkça, İran tarafının istenilen cihetten güçlü olduğu ortaya çıkıyordu. Devrimden kaynaklanan iman ve birliktelik ruhu üstün gelmeye başlamıştır. Durumu kendi lehlerine uygun görmeyen ve Irak'ı İran'a karşı destekleyen taraflar özellikle ABD doğrudan savaşa müdahil olmaya başlamıştır. ABD'nin Ekim 1987'de İran'ın 'Rişadet' petrol platformuna ve Mart 1988'de 'Salman' ve 'Nasr' petrol platformlarına yönelik askeri saldırılara başlamıştır. Bu saldırılarda her üç petrol platformu yerle yeksan edilmiştir (Bigdeli, 2015, s. 390). Bu Petrol platformlarından sonra 3 Haziran 1988'de Tahran-Dubai maksadına uçan IR655 sayılı yolcu uçağı İran Körfezinde vurularak düşürülmüştür. Bu yolcu uçağında 46'sı yabancı, 66'sı 13yaş altı çocuk toplam 290 kişi hayatını kaybetmiştir (Bigdeli, 2015, s. 393). İran'la ABD ilişkileri görüldüğü gibi Soğuk savaş yıllarının son on yılında oldukça ağır ve gergin geçmiştir. Başka bir ifade ile 1979 İran İslam Devriminden günümüze kadar yaklaşık 43 yıldır hasım taraflar olarak bilinmekte.

Haşimi Rafsancani, 1989 yılında İran Cumhurbaşkanı olarak göreve başladığında, kendi ekopolitik yaklaşımını hayata geçirmiştir. Millileştirilen birçok özel sektör kuruluşu, yeniden özelleştirilme sürecine sokulmuştur. Ekonomide dinî sosyalist yaklaşımdan vazgeçilerek liberal değerlere döndü. Ayetullah Humeyni döneminde az da olsa zayıflamış olan Türk karşıtı Pan-Farsist anlayış, yeniden sistematik bir şekilde kendini göstermeye başlamıştır. Bu doğrultuda, Türk karşıtı Pan-Farsist ideolojiyi benimseyen düşünce kuruluşlarının sayısında bir artış gözlemlenmiştir. Türklere yönelik olumsuz ayrımcılık politikası, artık daha belirgin bir şekilde uygulamaya konulmuştur. Ayrıca, Pers düşünce sistemi aracılığıyla, özellikle İngiltere ile olan ilişkilerde Atlantikçi politikalarla işbirliğinin daha da derinleştirilmesine ve güçlendirilmesine yönelik çabalar yoğunlaşmıştır (Javadpour, 2020, s. 135). Ayetullah Hameneli Seyyid Ali ise Ayetullah Humeyni'den sonra ülkenin dinî rehberi olarak Sipah (İslami Devrim Muhafızları) ordusunu, Besic (Gönüllü Bekçiler) militanlarını kendi etrafında birleştirerek güçlü bir sistem kurmak için uğraşmıştır. Bu süreç, 1997 yılına kadar devam etmiştir. 1997 yılında yedinci cumhurbaşkanlığı seçimlerinde Hameneli Seyyid Ali, muhafazakâr kanadın adayını, Haşimi Rafsancani ise kendi grubundan olan reformcu Muhammed Hatemi'yi aday olarak desteklemeye karar vermiştir. 23 Mayıs 1997 (hş. Dovvome Hordad – Hordad ayının ikisi 1376) olaylarından sonra Haşimi Rafsancani grubunu temsil eden Muhammed Hatemi, sağcı reformcu kimliğiyle seçimleri kazanarak cumhurbaşkanı olmuştur. Muhammed Hatemi, batı eksenli kesimin temsilcisi olarak hükümetin başına geçmiştir (Javadpour, 2020, s. 146). Yeri gelmişken kaydedilmelidir ki, Ayetullah Humeyni, kendi devletini kurarken devlet stratejisini Muhammed Cavad Erdeşir Laricani üzerinden 1980'lerde gündeme taşınan Ümmülkura/أُمُّ الْقُرَى teorisi ile

Osmanlı İmparatorluğunun İslamiyet adıyla Türk karşıtı tarihi misyonunu benimsemiştir. Sırf bunun içinde kabul ettiği Anayasa'nın 15. maddesi ile Fars dilini resmi devlet dili, devlet ve halk kimliği olarak ön plana alınmasını sağlamış ve dolayısı ile Türk dili ve kimliğini gayri resmi ve mahkûm konuma oturtmuştur. Bu teori, İran İslam Cumhuriyeti'nin dış politikasını, iç ve dış güç sınırlarının analizini ve İran'ın İslam dünyasındaki konumunu açıklamaya yönelik devlet tarafından devlet stratejisi olarak benimsenilmiş bir yaklaşım olmuştur. Bu teoride ileri sürülen fikirler, çok da gündem yapılmadan devletin esas stratejisini yansıtan bir mülahaza olmuş ve İran İslam Cumhuriyeti'nin son 40 yılda yürüttüğü siyasete mutabıktır. Bura da Türkiye'yi İran'a, İran'ı Türkiye'ye mahkûm eden kısır döngü söz konusudur. Bu konu, tarafimca çalışılmakta olan '*Horasan/Azerbaycan Uygarlık Üreten Medeniyet Havzası*' başlıklı çalışmada daha geniş incelenmiştir.

1997 yılı cumhurbaşkanlığı seçimlerinde meydana gelen olaylar ve isyanlar, sistemin içsel çelişkiler taşıdığını ve derin anlaşmazlıkların varlığını ortaya koymuştur. M. Hatemi, sekizinci cumhurbaşkanlığı seçimlerini kazandıktan sonra, reformcu kesimler, 2005 yılına kadar yürütme organını kontrol altında tutmayı başarmışlardır. Bu sekiz yıl zarfında, daha fazla Türk karşıtı Pan-Farsist tutum benimseyerek Batı yanlısı stratejileri savunmuşlar ve ülkede kendi ideolojik sistemlerini derinleştirmek ile etki alanlarını genişletmek için çabalar sarf etmişlerdir. Bu süreçte, büyük ölçüde başarılı oldukları söylenebilir. Ama İran Anayasa'sına göre ülkenin dinî rehberi, yüksek yetkilere sahiptir. Hameneli Seyyid Ali, bu yetkilerini kullanarak hem kendi stratejisini ülkede yürütüyor hem de H. Rafsancani grubunun İngiltere başta olmakla Batı yanlısı girişimlerine gerektiğinde zor da olsa mâni olmaya çalışıyordu. Bu ikilem içindeki mücadele böyle şiddetli biçimde devam etmiştir (Javadpour, 2020, s. 142). Diğer taraftan ise ABD yetkililerinin İran'a yönelik bakış açıları, İran'ın bölgesel siyasetlerine mâni olma üzerine şekillenmiştir. ABD, İran'ın bölgede güçlenmesini asla istemiyor ve buna karşı engeller üretmeye çalışmıştır. Başka bir ifade ile İran'la ilgili İngiltere ile ABD çıkarları çekişmekte olmuş ve bu tezat oluşturan yaklaşımlar genel itibarı ile bölgesel olayların tırmanmasında etkin etmenlerden biri olmuştur.

ABD Başkanı George W. Bush, 31 Ocak 2002'de Kongre'deki "Birliğin Durumu" konuşmasında, Irak, İran ve Kuzey Kore'yi "*Şeytan Ekseni*" olarak tanımlamıştır. ABD'li yetkililer, Tahran'ı gizli bir nükleer silah programı geliştirmekle suçluyordu. Beyaz Saray, 2006 yılında, eğer İran nükleer zenginleştirme faaliyetlerini durdurursa, çok taraflı bir diyalog aracılığıyla bu mesele üzerinde görüşmelere açık olduklarını belirtmiştir. Bush, 2008 yılında,

ilk kez bir yetkiliyi, İran ile yürütülen nükleer müzakereler kapsamında Cenevre'deki görüşmelere göndermiştir. Barack Obama ise 2009 yılında göreve geldiğinde, İranlı liderlere yönelik yaptığı açıklamada, "*Eğer düşmanca tavırları durdururlarsa, el uzatmaya hazırız*" mesajını vermiştir.

2009 yılında İngiltere, Fransa ve ABD, İran'ın Kum şehrindeki Fordo köyünde yer alan bir tesiste gizlice uranyum zenginleştirildiğini tespit ettiklerini duyurmuşlardır. 2012 yılında İran ve ABD'li yetkililerin, nükleer program üzerine gizli görüşmeler gerçekleştirdikleri ve bu görüşmelerin 2013'te yoğun bir şekilde devam ettiği iddia edilmiştir. 14 Haziran 2013'te İran'da cumhurbaşkanı seçilen Hasan Ruhani, ülkesinin küresel düzeyde ekonomik ilişkilerini güçlendirmek istediğini ifade etmiştir. Ruhani ile ABD Başkanı Obama, Eylül 2013'te gerçekleştirdikleri telefon görüşmesiyle 34 yıl aradan sonra iki ülke liderlerinin ilk kez doğrudan temas kurdukları kaydedilmiştir. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin (BMGK) beş daimi üyesi olan ABD, İngiltere, Çin, Fransa ve Rusya'nın yanı sıra Almanya, Temmuz 2015'te İran ile nükleer anlaşmayı imzalayarak önemli bir adım atmıştır. 2016 yılında, İran'ın Basra Körfezi'ndeki sularına giren 10 ABD'li denizci, Devrim Muhafızları tarafından gözaltına alınmış ve aynı yıl içinde ABD ile İran arasında tutuklu takası yapılmıştır (Mustafa Melih Ahışhalı ve İdiris Okuduci, 2020).

Hasan Ruhani döneminde ABD hükümetinin başına geçen Donald Trump döneminde ilişkiler daha artık gerilmeye başlamış gibi gözükmeye başlamıştır. Ancak bu gerilme daha çok propaganda düzeyinde olmuştur. Sulh ve barış propagandasıyla hâkimiyete gelen Obama döneminde Ortadoğu tamamen kan gölüne dönüşmüştür. Ama D. Trump döneminde sert diyaloglara rağmen Ortadoğu da savaşlar azalmaya ve ABD askerlerinin geri çekilmek üzere olduklarını görüyoruz. ABD Başkanı Trump, 8 Mayıs 2018'de, İran'ın nükleer faaliyetlerinin denetlenmesini amaçlayan anlaşmadan çekildiklerini duyurdu ve 2016 yılında askıya alınan yaptırımların "en güçlü biçimde" yeniden uygulamaya konulacağını belirtti. Trump, 8 Nisan 2019'da ise İran Devrim Muhafızları Ordusu'nun, ABD tarafından yabancı terör örgütleri listesine eklendiğini açıkladı. Aynı gün, İran Ulusal Yüksek Güvenlik Konseyi, yayımladığı bir bildiride ABD Merkez Kuvvetleri'ni (CENTCOM) terör örgütleri listesine dahil ettiğini açıkladı. Bu karşılıklı sert göndermeler, pratikte İran-ABD dışında bölgedeki savaş templerinin artmasına değil, azalmasına ve kısmen durmasına getirip çıkarmıştır. Bunu Irak, Suriye ve Afganistan'daki olaylarda açık şekilde görüyoruz (Javadpour, 2020, s. 147).

ABD Ulusal Güvenlik Danışmanı John Bolton, 5 Mayıs'ta yaptığı açıklamada, Abraham Lincoln Uçak Gemisi Görev Grubu'nu ve bir bombardıman birimini Körfez'e gönderdiklerini duyurdu. Bolton, bu askeri hareketi, İran yönetimine yönelik “açık ve kararlı bir uyarı” olarak tanımladı. İran Cumhurbaşkanı Ruhani, 8 Mayıs'ta yaptığı bir açıklamada, nükleer anlaşmadaki bazı taahhütlerini askıya aldıklarını ve anlaşmanın diğer taraflarına, İran'ın haklarını savunacak tedbirler almaları için 60 gün süre tanıdıklarını belirtti. Tahran yönetimi, ABD'nin petrol satışını engellemeye yönelik adımlarına karşılık, Hürmüz Boğazı'nı kullanım kartını masaya koydu. Mayıs ve Haziran aylarında Basra Körfezi'nde birkaç tanker saldırısı gerçekleşti. ABD, bu saldırılardan İran'ı sorumlu tutarken, Tahran yönetimi suçlamaları reddetti. 20 Haziran'da, İran'ın Hürmüzgan eyaletine bağlı Kuhmubarek kıyısında, ABD Hava Kuvvetleri'ne ait “RQ-4 Global Hawk” tipi insansız hava aracı, Devrim Muhafızları Ordusu tarafından düşürüldü (Mustafa Melih Ahışalı ve İdiris Okuduci, 2020).

Suudi Arabistan'ın devlet petrol şirketi Suudi Aramco'ya ait iki tesise, 14 Eylül'de silahlı insansız hava araçları (SİHA) ile saldırı gerçekleştirildi. Yemen'deki İran yanlısı Husiler, herhangi bir can kaybı veya yaralanma olmadan gerçekleşen bu saldırıyı üstlendi. ABD, saldırının sorumlusunun İran olduğunu belirterek suçlamalarda bulunurken, Tahran bu ithamları reddetti. 27 Aralık'ta Irak'ın Kerkük şehrindeki ABD'ye ait K1 Askeri Üssü'ne füzelerle yapılan saldırı sonucunda, bir ABD sözleşmeli personeli yaşamını yitirdi. ABD yönetimi, bu saldırıyı İran destekli Şii milis güçlerinin gerçekleştirdiğini ifade etti (Mustafa Melih Ahışalı ve İdiris Okuduci, 2020).

ABD, 29 Aralık'ta Kerkük'teki saldırıya karşılık olarak, Irak ve Suriye'deki İran yanlısı Hizbullah Tugayı'na ait 5 üsse hava saldırısı düzenledi. Bu saldırı sonucunda 25 kişi hayatını kaybetmiş, 51 kişi ise yaralanmıştır. Saldırının ardından sadece iki gün sonra, Şii milisler, Bağdat'ın korunaklı Yeşil Bölgesi'nde bulunan ABD'nin Bağdat Büyükelçiliği'ni basarak binaya zarar verdiler. Göstericiler, elçilik duvarına “Komutanımız Süleymani” yazısını yazarak dikkatleri üzerine çekti. 3 Ocak Cuma gecesi, İran Devrim Muhafızları'na bağlı Kudüs Gücü Komutanı General Kasım Süleymani ve Haşdi Şabi Başkan Yardımcısı Ebu Mehdi Mühendis, Bağdat Havalimanı'nda ABD'nin gerçekleştirdiği hava saldırısında yaşamını yitirdi Aynı zamanda İran'ın Nükleer santralleri ABD'nin bölgedeki en önemli müttefiki olan İsrail'in esas hedeflerine çevrilmiştir. Son bir yılda iki kez Natanz Nükleer tesisi ağır şekilde saldırıya uğramıştır. Sonuncu saldırı dün akşam 12 Nisan 2021'de olmuştur. Olayla ilgili kamuoyuna yansıyan bilgilere göre terör ve beşeriyet aleyhine cinayet eylemi olarak değerlendirilmektedir.

İran resmi haber ajansı IRNA'ya göre, İran Atom Enerjisi Kurumu Başkanı Ali Ekber Salihi, bu saldırının, İran ile ABD arasındaki nükleer anlaşma kapsamındaki yükümlülüklerle geri dönülmesini sağlamak amacıyla yapılan görüşmeleri engellemeyi hedeflediğini ifade etti. Salihi, olayı kınayarak uluslararası toplumu ve Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı'nı (IAEA) tepki vermeye çağırdı. İranlı yetkili, açıklamalarına şu şekilde devam etti: *“Bu terör hareketinin faillerinin hedeflerini hayal kırıklığına uğratmak için İran, bir yandan ciddi bir şekilde nükleer teknolojisini geliştirmeye devam edecek, diğer yandan da baskıcı yaptırımları kaldırmak için çabalayacak”*. İsrail Kamu Yayın Kuruluşu (KAN), İran'ın İsfahan bölgesindeki Natanz Nükleer Tesisinde gerçekleşen olayın ardında İsrail'in gizli servis teşkilatı Mossad'ın yer aldığını öne sürdü (Hürriyet, 2021). Natanz Nükleer Tesisinde baş veren dünkü saldırının önemini artıran meselelerden biri de, bu saldırının baskıcı yaptırımların kaldırılması maksadıyla Viyana da yeniden başlatılan P4+1 görüşlerinin geçirilmesidir.

İran'ın dini rehberi Hameneli Seyyid Ali, Viyana'da başlatılan bu 4+1 görüşlerinin olumlu bir şekilde bitmesini ABD tarafından İran'a karşı uygulanmakta olan 1500'ü aşkın yaptırım kararlarının büsbütün kaldırılmasına bağlamıştır (SputnikNews, 2021). Yaptırımlar, büsbütün kaldırılmadığı takdirde hiçbir anlaşmanın olmayacağını açık bir dille söylemiştir. İki ülkenin liderleri tarafından yapılmış olan en son beyanatlar durumun sertleştiğini göstermektedir. Şöyle ki İran dini rehberi Hameneli Seyyid Ali, yaptırımların kaldırılması için uranyum zenginleştirmenin durdurulmasını şart koşan ABD Başkanı Joe Biden'e yanıt olarak *‘Şartı belirledik ve geri alınmayacak’* ifadesini kullandı. Hameneli Seyyid Ali, ayrıca Twitter (X) sayfasında; *“Dünyada ABD sonrası dönem başladı”* şeklinde bir paylaşımda bulundu. Biden, CBS kanalına verdiği röportajda, *“Önce ABD, İran'ı müzakerelere çekmek için yaptırımları kaldıracak mı?”* sorusuna *“Hayır, önce onların uranyum zenginleştirmeyi durdurması gerekir”* yanıtını vermiştir. Hameneli Seyyid Ali ise, ülkesinin nükleer anlaşmadan doğan yükümlülüklerini yerine getirebilmesi için, öncelikle ABD'nin tüm yaptırımları kaldırması gerektiğini vurgulamıştır (SputnikNews, 2021).

İran ile ABD, Çin, Fransa, Almanya, Rusya ve İngiltere arasında 2015 yılında Tahran'ın nükleer faaliyetlerini kontrol altına alan ve denetim sağlanan bir anlaşma yapılmıştı. Donald Trump'ın başkanlık görevine başlamasının ardından, ABD 8 Mayıs 2018'de bu anlaşmadan tek tarafı olarak çekilerek İran'a yeniden yaptırım uygulamaya başlamıştı. Tahran ise, yaptırımlara karşılık olarak 5 Ocak 2020'de anlaşmadaki taahhütlerini tamamen askıya almış ve yüksek seviyede uranyum zenginleştirmeyi içeren bir dizi adım atmıştı. Joe Biden yönetimi ise, İran'ın

anlaşmaya uyması durumunda bu anlaşmaya geri döneceklerini açıklamıştı. İran ise, anlaşmadan çekilen taraf olarak önce ABD'nin anlaşmaya geri dönmesi ve yaptırımları kaldırması gerektiğini belirtmişti (SputnikNews, 2021).

İran-ABD genel olarak Asya-Atlantik arası ilişkileri etkileyen en önemli olaylardan biri de dini rehber Hameneli Seyyid Ali'nin doğrudan talimatı esasında İran-Çin Stratejik Antlaşmasının imzalanmasıdır. Aynı zamanda İran Rusya arasında da aynı Stratejik Antlaşmanın imzalanması söz konusudur. Nitekim bu üçlü İttifakla ABD başta olmakla Avro Atlantikçilerin Ortadoğu ve genel olarak Asya siyasetlerine karşı güçlü bir birlik oluşmaktadır.

Sonuç

ABD'nin İran'la ilişkileri 1850'lerden başlasa da, resmi şekilde Samuel Greene Wheeler Benjamin'in (1837-1914) itibarnamesini 11 Haziran 1883'de Şah Şehid Nasireddin Şah'a takdim etmesiyle başlamıştır. Bu ilişkiler, William Morgan Shuster'in 1911'de İran'ın mali işlerine çeki düzen verilmesi maksadıyla davet edilmesi ve onun 6-7 aylık İran'daki faaliyeti İran toplumunu oldukça etkilemiştir. Ancak buna karşın 1945'de Azerbaycan Özerk Hükümetine karşı Pehlevi hâkimiyetini desteklemesi ve halka karşı merkezi hükümet tarafından yapılmış olan katliamlarda silahlarının geniş biçimde kullanılması gerçeği hiç unutulmamıştır. Aynı zamanda İran'da petrolün millileştirilmesini sağlayan Kacar kökenli Dr. Musaddık hükümetine karşı 1953'te İngiltere ile beraber yapmış olduğu darbe, halk tarafından hiç bağışlanmadı. Bu olayların ardınca 1979 İslam devrimi ve ABD Büyükelçiliğinin basılması İran-ABD devletlerini tamamen karşı karşıya getirmiş ve günümüzde de bu karşı durmalar artan temple devam etmektedir.

İran'ın dini rehberi Hameneli Seyyid Ali ABD, İngiltere ve İsrail üçlüsünün durmak bilmeyen baskı ve saldırılarına karşı çıkış yolunu Asya üçlü ittifakı üzerinde durmakta görüyor. Bu üçlü ittifak, İran-ABD genel olarak Asya-Atlantik arası ilişkileri etkileyen en önemli olay olarak günümüze damgasını vurmaktadır. İran-Çin Stratejik Antlaşması imzalanmıştır. Şu an (2021) ise planlanmakta olan İran-Rusya Stratejik Antlaşması söz konusudur. Bu stratejik antlaşma imzalandıktan sonra üçlü arasında stratejik ittifak antlaşması ön plana alınacaktır. Nitekim söz konusu üçlü Asya ittifakı kurulmuş olur. Bu üçlü ittifakın kurulması, ABD başta olmakla Avro Atlantikçilerin Ortadoğu ve genel olarak Asya siyasetlerine karşı güçlü bir birliğin oluşturulması demektir. Diğer bir deyişle bu üçlü ittifak, son 150 yılda doğuya dayatılmış olan batı eksenli yaklaşım tarzı, karşısında yerli bir direnişle karşı karşıya kalmış ola bilir. Tabi

burada İran ve Türk dünyasının bir bütün olarak, birlikte oynayacakları rol oldukça hayati önem arz etmektedir.

Başka bir ifade ile İran-ABD ilişkileri kurulduğundan beri Rusya-İngiltere arasındaki ağır rekabet sahnesinin gölgesinde ve etkisinde devam etmiş, bir türlü bu gölge etkisinden bağımsız ele alınması mümkün olmamıştır. Hala bu gölge etkisi devam ederek, İran-ABD ilişkilerinin bağımsız şekilde ele alınmasını zorlaştırmaktadır. ABD İngiltere'den, İran ise Rusya'dan bağımsız bir ilişki türü oluşturmakta zorlanmaktadır. Defalarca buna teşebbüs gösterilmiş olsada sonunda her iki taraf, eski müttefikini tercih etmek zorunda kalmıştır. Ancak son dönem İran'ın dini rehberi Hameneli Seyyid Ali, ortaya koymuş olduğu İran-Çin-Rusya üçlü ittifak tezisi ile ABD'ni İngiltere'den bağımsız karar almaya zorlamaktadır. Çünkü İngiltere, 17., 18., özellikle 19. yüzyıldan beri hem İran hem Rusya hem de Çin ile var olan tarihi bağları üzerinden istenilen bir türde bu üçlü içinde etkinliğini korumayı başaracaktır, oyun dışı kalan ABD ise bu arada İran ile ilgili tek başına karar kabul etmek zorundadır. Hameneli Seyyid Ali'nin esas amacı, ABD ve İngiltere'nin bölgeye yönelik ortak paydaşlığını, ortak faaliyetlerini mümkün kadar zayıflatmak, aralarının geniş biçimde açılmasını sağlamak ve nihayet sekteye uğratmakla birbirinden tecrit edilmiş şekilde muhatap almaktır.

Kaynakça

Arı, T. (2004). *Geçmişten Günümüze Orta Doğu, Siyaset, Savaş ve Dış Politikası* (Cilt 6. Baskı). İstanbul: Alfa.

Armaoğlu, F. (2007). *20. Yüzyıl Siyasî Tarihi 1914 – 1995*. İstanbul: Alkım.

Bastani, H. (2020, Mart 31). *روایتی از ماجرای مک فارلین که محسن کنگرلو خواست بعد از مرگش منتشر شود*.

BBC Farsi: <https://www.bbc.com/persian/iran-features-52099048> adresinden alındı

Benjamin, S. G. (2021). *ایران و ایرانیان : خاطرات و سفرنامه ساموئل گرین ویلر بنجامین*. Lib.ir:

<http://www.lib.ir/book/71342612/%D8%A7%DB%8C%D8%B1%D8%A7%D9%86-%D9%88-%D8%A7%DB%8C%D8%B1%D8%A7%D9%86%DB%8C%D8%A7%D9%86--%D8%AE%D8%A7%D8%B7%D8%B1%D8%A7%D8%AA-%D9%88-%D8%B3%D9%81%D8%B1%D9%86%D8%A7%D9%85%D9%87-%D8%B3%D8%A7%D9%85%D9%88%D8%A6%D9%84-%DA%AF%D8%B>

adresinden alındı

adresinden alındı

Bigdeli, M. R. (2015). *Summaries of Judgments, Advisory Opinions & Orders of the International Court of Justice 2001-2004*. Tahran: Allameh Tabatabai University.

Çime, F. S. (1388/2009). *مورگان شوستر در ایران*. Tarikh Dar Ayine Pajuhesh: <http://ensani.ir/fa/article/46455/%D9%85%D9%88%D8%B1%DA%AF%D8%A7%D9%86-%D8%B4%D9%88%D8%B3%D8%AA%D8%B1-%D8%AF%D8%B1-%D8%A7%DB%8C%D8%B1%D8%A7%D9%86> adresinden alındı

Ergüven, N. S. (2008). *Uluslararası Hukukta Diplomatik Ayrıcalıklar*. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Hukuku Ana Bilim Dalı / Kamu Hukuku Bilim Dalı, YL tezi: https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=TSKnz7f_aGhyHAZI5s1yaA&no=9EdsY8cOZmedNk_YvaQmtA adresinden alındı

Hart, A. (2011). *Benjamin, Samuel G. W.* 2021 tarihinde Dictionary of Art Historians: <https://arthistorians.info/benamins/> adresinden alındı

Hürriyet. (2021, Nisan 12). *İran, Natanz Nükleer Tesisi'ndeki kazanın 'terör eylemi' olduğunu açıkladı*. Hürriyet: <https://www.hurriyet.com.tr/dunya/iran-natanz-nukleer-tesisindeki-kazanın-teror-eylemi-oldugunu-acikladi-41786020> adresinden alındı

Javadpour, R. (2020). *Türk İran'a Persliğin Dayatılması*. Ankara: Astana.

Kirkpatrick, D. D. (2019, Aralık 29). *How a Chase Bank Chairman Helped the Deposed Shah of Iran Enter the U.S.* The New York Times:

https://www.nytimes.com/2019/12/29/world/middleeast/shah-iran-chase-papers.html?fbclid=IwAR2EKVE_JLjk3u_8Ub9HEOc4tVxhXMzeLfuBRIH0wZ3W2CBHEoAUZG2pVQU adresinden alındı

Mirza, Y. B. (2009, Nisan 29). *Iran and the Iranians*. 2021 tarihinde www.google.com.tr/books: https://www.google.com.tr/books/edition/Iran_and_the_Iranians/kZZCAAAAYAAJ?hl=tr&gbpv=0&bsq=inauthor:%22Youel%20Benjamin%20Mirza%22 adresinden alındı

Mustafa Melih Ahışhalı ve İdiris Okuducu. (2020, Ocak 06). *ABD-İran İlişkilerinin 67 Yıllık Tarihçesi*. Anadolu Haber Ajansı: <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/abd-iran-iliskilerinin-67-yillik-tarihcesi/1693820> adresinden alındı

Sander, O. (2001). *Siyasî Tarih 1918–1994*. Ankara: İmge.

SputnikNews. (2021, 02 07). *İran lideri Hamaney'den yaptırımların kaldırılması için şart koyan Biden'a: Uranyum zenginleştirme durdurulmayacak*. Sputnik News Türkiye: <https://anlatilaninotesi.com.tr/20210207/iran-lideri-hamaneiden-yaptirimlarin-kaldirilmasi-icin-sart-koyan-bidena-uranyum-zenginlestirme-1043752799.html> adresinden alındı

Tehran, V. E. (2021). *History Of U.S. - Iran Policy*. 2021 tarihinde U.S. Virtual Embassy İran: <https://ir.usembassy.gov/policy-history/> adresinden alındı

U.S. Embassy. (2021, 04 12). *تاریخچه به رسمیت شناختن، روابط دیپلماتیک و روابط کنسولی ایران و آمریکا*. <https://ir.usembassy.gov/fa/our-relationship-fa/policy-history-fa/> adresinden alındı

Extended Abstract

This article offers a comprehensive analysis of the historical evolution and present strategic orientations in the bilateral relations between the Islamic Republic of Iran and the United States of America. Since the early 20th century, the dynamics of Iran–U.S. relations have oscillated between cooperation and conflict. The study investigates the underlying drivers of these transformations and examines the current strategic trends shaping bilateral interactions.

1. Historical Background and Key Turning Points

The article begins by tracing the origins of Iran–U.S. diplomatic engagement, which dates back to the 1850s and was formalized when Samuel Greene Wheeler Benjamin (1837–1914) presented his credentials to Naser al-Din Shah on June 11, 1883. Initially characterized by amicable relations and alliance, the trajectory gradually shifted toward antagonism due to ideological, political, and economic developments. A notable turning point occurred in 1911 when the Iranian government invited William Morgan Shuster to reorganize its financial administration. Shuster’s six-month mission was well received by the Iranian public and segments of the political elite, reinforcing the image of the U.S. as a balancing force against British and Russian imperial influence. However, this perception deteriorated due to America’s role in the suppression of the Autonomous Government of Azerbaijan in 1945 and the orchestration of the 1953 coup against Prime Minister Mohammad Mossadegh. The U.S.-backed coup, which led to Mossadegh’s ousting, deeply eroded Iranian trust in the United States. The 1979 Islamic Revolution represented a watershed moment in bilateral relations; post-revolutionary Iran labeled the U.S. as the “Great Satan” and severed diplomatic ties. That same year, the storming of the U.S. Embassy in Tehran and the ensuing hostage crisis further entrenched animosity between the two nations.

2. Post–Cold War Period and Regional Dynamics

The end of the Cold War marked the beginning of a new phase in Iran–U.S. relations. In the 1990s, the United States adopted a “dual containment” policy aimed at curbing Iran’s regional influence. In response, Iran escalated its anti-Israel rhetoric and extended support to various Islamist groups across the region. During this period, Iran’s nuclear program also became a central issue, attracting increased international scrutiny and emerging as a new source of tension with the United States.

3. The Nuclear Deal and Its Aftermath

In 2015, Iran signed the Joint Comprehensive Plan of Action (JCPOA) with the P5+1 countries, committing to curtail its nuclear activities in return for the lifting of economic sanctions. However, in 2018, U.S. President Donald Trump unilaterally withdrew from the agreement, reigniting hostilities. This decision prompted Iran to accelerate its nuclear activities and adopt a more assertive regional posture.

4. Contemporary Strategic Orientations

The article identifies three principal strategic orientations currently shaping Iran's foreign policy:

• Pivot to the East:

Supreme Leader Ayatollah Seyyed Ali Khamenei has prioritized undermining the joint strategic presence of the United States and the United Kingdom in the region. His objective is to induce strategic disunity between them and compel separate negotiations with Iran. This vision is embodied in two key state-led initiatives. First, the formation of a strategic alliance with the People's Republic of China, culminating in the signing of a 25-year comprehensive partnership agreement on March 27, 2021, in Tehran. Second, the conclusion of a similar strategic partnership with Russia (1). A third concept gaining traction in Iranian political discourse—though unofficial—is the vision of “Iran within the Turkic Union.” This idea advocates for Iran's official membership in the Organization of Turkic States and calls for active contribution to the formation of a strong, prosperous, and unified Turkic bloc. In the face of Western sanctions, Iran seeks to deepen its relations with China and Russia and enhance its influence in Eurasia through more active participation in such emerging alliances.

• Regional Alliances and the Axis of Resistance:

In addition to bolstering ties with Turkic states, China, and Russia, Iran continues to support various Islamic militia groups across West Asia as part of its broader strategy to expand regional influence and sustain geopolitical leverage.

- **Asymmetric Warfare and Technological Investment:**

Iran is investing heavily in missile technologies, cyber warfare capabilities, and other asymmetric military tools to enhance its strategic deterrence and mitigate vulnerabilities in conventional military domains.

5. Conclusion and Future Outlook

The article emphasizes the deeply complex and multilayered nature of Iran–U.S. relations, historically shaped by ideological divergences, regional rivalries, and strategic miscalculations. Despite persistent mistrust and tensions, the article argues that both nations have compelling reasons to keep diplomatic channels open. Constructive dialogue and conflict-resolution mechanisms are essential not only for bilateral stability but also for broader regional and global peace.

(1) This treaty was signed on January 17, 2025, as the "Iran–Russia Comprehensive Strategic Partnership Agreement" by Iranian President Masoud Pezeshkian (Tabiboghlu) and Russian President Vladimir Putin.

